

վեց հազար եակի արուեստ ալ գնել արժանի համարեր է : Բայց ուրիշ տեղ մըն ալ, ինչպէս վերը ըսինք, տասուերկու հազար տարուան մարգարէութիւն ընել կը խոստանայ . ուստի ինչ ըսել կ'ուզէ՝ կրնաս նէ իմացիր :

Ե՛հա ասոնք են այն երեւելի գրքին մէջի եղած խորին գիտութիւնը, որ ոմանք միամիտ մարդիկ գուցէ կարդալով և բան մը չկրնալով սորվիլ, իրենց անմտութեանը կուտան . այլ ամենեւին չցաւին այս բանիս վրայ . զի ոչ ոք կարող է և ոչ կրնայ ըլլալ բան մը ըմբռնել և իմանալ : Օ՛հ տես որ հին օրինակողին մէկն ալ, որ փոյթ տարեր է գրելու և սորվելու, ան ալ կը վկայէ ու կը խոստովանի որ բան մը չէ կրցեր հասկընալ և սորվիլ, այսպէս նշանակելով լուսանցը, թէ Ռազուլ մաշատ եղաք, և ոչինչ կալաք . մի միայն ճշմարիտ խօսքն որ բոլոր գրքին մէջ կը գտնես : Եւ որովհետեւ գրքին սկիզբէն մինչև վախճանը ստույգ թիւն և խաբէութիւն է, ուստի այս ճշմարիտ խօսքս ալ չէր վայլէր հեղինակին բերանը . ինչպէս որ ալ հեղինակինը չէ :

Հա՛տ աղէկ կ'ըլլար որ այս գիրքս Հայաստանու մէջ գործածուած կախարդութեանց անուանները և ինչպէս գործադրուիլը պատմէր . գոնէ ասով մեզի մէկ տեղեկութեան և հմտութեան նիւթ մը կ'ըլլար : Բայց միթէ խենթ և տգէտ մարդէ մը օգուտ կրնայ մի յուսացուիլ :

* *

Ե՛հա ԳԱՐԵՆՈՒԹԻՒՆ ևս որ տգիտութիւն մըն է՝ մեր բնական տգիտութեանը վրայ պատուաստած . բնականին պտուղն է ցաւալի խեղճութիւն, պատուաստածինը նաև զգուշի ու գիտարարութեան հիւանդութիւն :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս'եր աշխարհաբառին մէջ հարած բանի մը օտարազգի ծանօթութեամբ վրայ : — Կոր, Ս'ի :

ՆՇՄԱՐԻՏ է որ ինչ և իցէ լեզու մը յստակ մաքուր և ազնիւ ըսուելու համար՝ բաւական չէ որ օտարազգի բառերը դուրս ձգէ ըստ կարի, հապա պէտք է որ օտար լեզուի ոճեր կամ դարձուածքներ ալ չունենայ : Ուստի մեր աշխարհաբառ լեզուն ալ եթէ կ'ուզենք մաքրել ազնուացընել ու գրաբառին կամաց կամաց մօտեցընել, բաւական չէ միայն տաճկի կամ ուրիշ լեզուի բառ չգանցընելը, պիտի նայինք որ օտար ոճ կամ դարձուածք ալ չգործածենք : Տարակոյս չկայ որ աս աշխատանքը, այսինքն օտար լեզուի դարձուածք և ոճ չգանցընելը շատ աւելի դժուար է՝ քան թէ օտարազգի բառերէն զգուշանալը . ինչ կ'ըսեմ դժուար . անկարելի ալ է մէկէն 'ի մէկ փոխել աս մեր աշխարհաբառին ոճը՝ թէ որ կ'ուզենք որ գրածնիս կամ խօսածնիս հասկըցուի . և սակայն ան բանն որ մէկէն չըլլար, կամաց կամաց շատ դիւրաւ կը յաջողի : Եւ նիւթիս վրայ խօսքը երկընցընելը աւելորդ կը համարինք հոս տեղս . մանաւանդ որ դեռ նոր կարգացած են մեր ուսումնասէր ընթերցողքը Ռազմավիպիս փետրուար ամսուն մէջ ամբողջ կատակերգութիւն մը այնպիսի խառնափնդոր լեզուով ոճով գրուած, և անշուշտ իրենք ալ Եւրապական Եւրաշտայի գեղեցիկ խորհրդածութիւնն ընելով՝ թերևս ոչ այնչափ ծիծաղած ըլլան նիւթին ծաղրականութեան, որչափ զուրցուածքին խառնակութեան վրայ, գիտնալով որ խաղին նիւթը ըստ մասին շինծու ալ է նէ՝ անոր լեզուին խառնակութիւնը ցաւալի ճշմարտու

Թիւն մըն է . Թէպէտ և առանց այն պիտի լեզուի այն խաղը չէր ըլլար բնական , ուստի և ոչ ըստ կանոնի :

Արդ մեր աշխարհաբառը կամաց կամաց մաքրելու համար հարկ է որ ջանանք ոչ միայն օտարազգի բառերուն տեղը բուն ազգային բառեր բանեցնել , հապա նաև օտարազգի մասնիկները դուրս ձգել ըստ կարի մեր աշխարհաբառէն , որովհետև լեզուի մը ոճը շատ կը փոխուի մէջի մասնիկներուն զօրութեամբ : Անոր համար ալ ըստ էութեան դուրս ձգելու է կ'ըսենք . ապա Թէ ոչ կրնայ ըլլալ որ ամէն օտար մասնիկներն ու դարձուածքները մէկէն փոխելու ըլլանք նէ , լեզուին ոճն ալ շատ փոխուի ու անհասկանալի ըլլայ : Հիմա տեսնենք Թէ որոնք են աս մասնիկները :

Ամենէն աւելի գործածուածը , մանաւանդ Պօլսեցւոց լեզուին մէջ , հոր մասնիկն է . և ասիկայ այնպէս սովորական դարձած է որ շատը կարծեն Թէ հայերէն է : Բայց տարակոյս չըկայ որ աս հոր բառը տաճկի եօր մասնիկն է , որ բայերուն ներկայ ժամանակը խիստ մօտիկ ու շարունակեալ կը ցուցնէ . ուստի տաճիկն որ կ'ըսէ ինչոյ , մերոնք կ'ըսեն հոգայ հոր , կամ հոգայ եօր և կամ հոգայ եր . ինչոյ , մերոնք կ'ըսեն ինչոյնայ հոր , ինչոյնայ եօր , ինչոյնէ եր . օգոյսօրոյն , մերոնք կ'ըսեն ինչոյնայի հոր , ինչոյնայի եօր , ինչոյնայի եր , և այլն :

Սովորաբար հոր ըսողները աւելի Պօլսեցիք են , իսկ եօր կամ եր բանեցնողները աւելի դրսեցիք . բայց գրեթէ ասոնք ամէնքն ալ մտքերնին դրած են Թէ առանց աս մասնիկը բանեցնելու չեն կրնար իրենց միտքը ճիշդ հասկըցնել : Տեսնենք Թէ ճշմարիտ է աս իրենց կարծիքը :

Տաճկաց եօր մասնիկը իրենց լեզուին հարստութիւններէն ու փափկութիւններէն մէկն է . վասն զի ասիկայ այնպիսի նշանակութիւն մը կ'ուտայ բայերուն ներկայ ու անկատար ժամանակներուն որ գործողութիւնը

Թիւնը կարծես Թէ շարունակութիւն մը հանդերձ աչքիդ առջևը կը բերէ . զոր օրինակ ետևորէ՞ ըսէ նէ կ'իմանաս Թէ ինչոյնէ կ'ըսէ , բայց չես իմանար Թէ հոգայ ինչոյնէ կամ Գրեւա Վրայ եմ ըսել կ'ուզէ , չէ նէ ետև , չէ նէ հոգայ Գրել կամ Գրի Գրեմ . իսկ երբոր ետևորոյն ըսէ , մէկէն կը հասկընաս որ ահա ինչոյնէ կամ Գրելու հոգայ եմ ըսել կ'ուզէ . և ահա աս երկրորդին յարմարցուցեր են մերոնք ինչոյնէ հոր ըսելու : Արեմն աս հոր մասնիկը զարդ փափկութիւն ու հարստութիւն մըն է նաև մեր աշխարհաբառին . բայց միանգամայն չմոռնալու է որ ուրիշէն փոխ առնուած զարդ , անյատուկ փափկութիւն և մուրացուած հարստութիւն է , ինչպէս որ ցըցուցինք . արդ մենք պէտք է աս մասնիկը պահենք մեր լեզուին մէջ Թէ դուրս ձգենք . — աս է քննելիքը :

Արդ կարծիքն ու պատասխանը աս է . ա՛յ , (Թ) որ մեր լեզուին յստակութեանը փնաս չսեպէինք այսպիսի փափկութիւն մասնիկներ ու հարստութիւններ մուրալը օտար լեզուներէ , ուրիշ որչափ բառեր ու մասնիկներ ալ պէտք էր առնէինք՝ ոչ միայն տաճիկ լեզուէն , հապա նաև ուրիշ ամէն լեզուներէ . օրինակի համար՝ Յունաց լեզուէն μέν մասնիկը , լատինէն quidem , իտալերէնէն mica , գաղղիարէնէն pas , անգղիարէնէն to , ռուսերէնէն ҃иѣтѣ և այլն և այլն , որ ամէնն ալ իրարմէ շատ տարբեր՝ մէյմէկ դժուարութեամբ մանելի փափկութիւններ ու հարստութիւններ են իրենց լեզուներուն , ինչպէս որ նոյն լեզուները լաւ գիտցողները կը վկայեն : Բայց իրաւցընէ մեծ փնաս կ'երևնայ մեզի այսպիսի օտար բառերով լեզունիս զարգարել՝ Ասովպոսի ագաւալին պէս . ու աւելի մեծ փնաս՝ քան Թէ հասարակ բառեր մուրայինք ուրիշներէն . վասն զի ինչպէս որ ըսինք՝ աս մասնիկներով լեզուին ոճը կը փոխուի ու կ'աւրուի :

Թ . Առանց հոր մասնիկը բանեցնելու չենք կրնար արդեօք անոր տուած

իմաստը գոնէ մօտ կերպով մը բացատրել մեր բառերով կամ մեր բառերուն դարձուածքովը : Ար վկայեն կարգացողները թէ ուրիշ շատ գորուածքներէ զատ՝ մենք ալ Ռազմավիպիս ինչուան հինգերորդ տարւոյն կէսը հասանք աւասիկ՝ գրեթէ ամենեւին հոր մասնիկը չբանեցընելով . և սակայն խօսքերնիս ոչ միայն հասկըցուեցաւ , այլ նաեւ բազմաց չափաւորապէս հաճոյացաւ . բայց հոս ալ քիչ մը քննենք : () րինակի համար՝ հարցընէ մէկը թէ ինչպէս կրնաս ըսել առանց հորի աս տաճկերէն իմաստը . պէն «էօյլէյօրոմ աճմա «էն աղնամայօրոմ» . — թէ որ այսպէս թարգմանեմ , ես կ'ըսեմ Բայց դու չես հասկընար , դիմացինս կրնայ ըսել թէ Չեղաւ . ան տաճկերէնին մէջ ուրիշ կենդանութիւն մը կայ որ հայերէնը չունի : — Շմարիա է . բայց նախ մենք գիտնալով թէ աս կենդանութիւնը կամ փափկութիւնը մեր լեզուն իրաւընէ չունի , ըսինք թէ գոնէ ծօր կերպով ճշնոյն իմաստը բացատրելով գոհ պէտք է ըլլանք . երկրորդ՝ եթէ քիչ մը աշխատինք՝ կրնանք այնպէս դարձընել խօսքը որ աւելի ալ մօտենայ հայերէնին իմաստը տաճկերէնին . զոր օրինակ կրնանք թարգմանել այսպէս . ահա ես կ'ըսեմ , Բայց դու չես հասկընար : Այս ահա աս կերպով հոր մասնիկին գործածութիւնը վայելու և հարկաւոր չըլլալը ցուցնելէն ետեւ , կը յուսանք որ մեր լեզուն յատակութեանը փոյթ ունեցող անձինք կը հաւանին , ու մեզի հետ աս օտար՝ խորթ ու նաեւ կոշտ մասնիկը դուրս կը ձգեն մեր աշխարհաբառէն :

Ի վերայ այս ամենայնի , ինչպէս որ բարոյական ու բնական ամէն գործողութեց մէջ ալ խոտորմունքներ կ'ըլլան երբեմն , ու հարկ է որ ըլլան՝ նոյն գործողութեանց աղէկութեանը համար , և ինչուան գրաբառին մէջ ալ օտարազգի բառեր ու ոճեր հարկ կ'ըլլայ երբեմն խառնել կամաւ և ակամայ , այսպէս ալ մանաւանդ թէ ևս

առաւել՝ աշխարհաբառ լեզուն մէջ որ դեռ հաստատուն ձեւի ու կանոնի մը չէ դրուած՝ շատ հարկաւոր երեւցած ժամանակը աս հորը և ասոր նման մասնիկներ բանեցընելը պակասութիւն մը չենք սեպեր :

Իսկ մէկ ուրիշ մասնիկ մըն ալ քննելու որ առջինին գրեթէ հաւասար հարկաւոր կ'երևնայ , ու նոյնպէս ալ շատ կը գործածուի . և ասիկայ է փ կամ ճ հարցական մասնիկը . զոր օրինակ Գեորգի , Ըսի՞ր , Եկա՞մ , և այլն : Այլ եր 'ի վերոյ նայողին այնպէս մը կ'երևնայ թէ ասիկայ հայերէն է ու գրաբառ ալ է . և տաճկի փ մասնիկէն աս տարբերութիւն միայն ունի որ գրաբառին մէջը փն բայէն առաջ կը դրուի , իսկ տաճկերէնին՝ ու անկէ մեր աշխարհաբառին մէջ ալ բայէն ետքը . զոր օրինակ , գրաբառ՝ փ Եկի՞ր . տաճկերէն՝ Եկի՞ր փ . աշխարհաբառ՝ Եկա՞մ փ : Այլ որ իրաւընէ այսպէս ըլլայ , այսինքն թէ որ փ հարցական մասնիկը յատուկ հայերէն է , ու միայն տեղը փոխուելով՝ առաջ դրուելու տեղը ետքը դրուել է , ըսել է թէ օտար բառ չէ , ուստի մեր լեզուն յատակութեն ալ դեմ չի դար : Բայց թէ որ տաճկերէն է , ինչպէս որ հաստատութեամբ կը կարծենք , պէտք է որ դուրս ձգենք : Նիմայ տեսնենք թէ մեր կարծեաց ապացոյցները որոնք են :

Այլ մակբայը , ինչպէս որ յայտնի է , մեր լեզուն մէջ բացասական է և արգելական , ինչպէս նաեւ յուսարէն լն (փ) , պարսկերէն Դէ , և տաճկերէն Դէ և Դա մասնիկները . սովորաբար մեր գրաբառին մէջ բայէն առաջ կը դրուի , բայց շատ անգամ ալ ետքը . զոր օրինակ փ Դա Գեորգի , Դէ Ըսի՞ր փ . իսկ յոյնն ու պարսիկը միշտ բայէն առաջ կը դնեն աս արգելական մասնիկը , և տաճկիկը միշտ ետքը , զոր օրինակ Գեորգի , Եկա՞մ : Բայց երբեմն աս մեր փ մակբայը (ինչպէս նաեւ Յունացը) հարցական իմաստ ունեցող բառերու հետ ալ կը գործածուի . ասով կը կար

ծուր թէ ան բառերուն հարցականի
ոյժ տուողը անիկայ է . որ այնպէս չէ :

Տաճկերենին յետադաս մի մասնիկը
չըլլայ նէ , բայ մը չկրնար հարցական
ըլլալ ըստ կանոնի . զոր օրինակ պարզ
առի՞ ըսես նէ՝ տաճկի ոճ չէ , առի՞ մի
պիտի ըսես որ հարցական ըլլալը հաւ
կըցուի : Իսկ հայերէն մի մակբայը
քովի բառերուն հետը չըլլայ ալ նէ ,
անոնք իրենց հարցական զօրութիւնը
ունին . զոր օրինակ առաջին , երկր . միայն
թէ երբոր մի կամ միւր մասնիկը դրուի
նէ՝ ուժերնին կ'աւելնայ :

Ս ասն զի (և ահա աս է մեր և ըն-
թերցողին լաւ դիտելիքը) մի մակբայը
այսպիսի հարցական զօրութեամբ
գործածուած ժամանակը ամենեւին
տարբերութիւն չունի միւրէ կամ միւրէ
մակբայէն , ինչպէս որ մեծ բառերը
քին մէջ ու անկէ դուրս գտնուած
շատ վկայութիւններէ կ'իմացուի .
մենք մէկ քանին մէջ բերենք օրինա-
կի համար . “ Սի զոր սիրեաց անձն
իմ՝ տեսէք : — Սի ամենեքեան մար-
դարէք : — Սի և ատեցեալ եղեր ի
մէնջ : — Սի զշաւիղս յաւիտենականս
պահեսցես : — Սի քահանայ հրա-
մայես լինել , և այլն : Ի՞հա ասոնց
մէջ մի մակբայը ամենեւին տարբերու-
թիւն չունի միւրէն . իսկ արդ միւրէն
ըստ ինքեան բացասական է , ու կը
նշանակէ մի չիցի թէ , մի գոչէ , չըլլայ
թէ . այլ ուրիշ հարցականի հետ առա-
ջաթիւն մը միայն կուտայ անոր . ապա
ուրեմն ինքը բուն մեր հայերենին
մէջ հարցական չէ տաճկի մին պէս ,
հապա ինչպէս միւրէն՝ այսպէս ալ մի
այսպիսի տեղուանք տաճկի ածադ կամ
ածադա , ծմայա չի , մէյեր , հիչ ու ասոնց
նման մասնիկներուն նշանակութիւնը
ունի . զոր օրինակ ածադա առի՞ն մի . —
մէյեր հիչ չէս ի՞նչ յաճողէր օլա . — ծմայա չի
կամ մէյեր՝ ի՞նչ օլի-մի-պէն չըգրէն ևն :

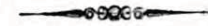
1 Մէյեր կամ մէյեր բառը բուն պարսկերէն է ,
ու կը նշանակէ ելիչ ու , և միւրէ , արդեօ , իբր թէ .
բայց տաճկերենին մէջ այնպիսի փափուկ նշանա-
կութիւններ կուտայ քովի խօսքերուն որ հայերէն

Իսանկ “ Սի թէ քա՛ր տայցէ նմա ..
խօսքը՝ տաճկերէն կը թարգմանի ,
Ի՞նչապա Դա՛շ չը լէրիբ ծա , կամ հիչ ծա
Դա՛շ չը լէրիբ . և կամ մէյեր Դա՛շ լէրիբ օ-
նա , և այլն :

Յուսանք որ աս պատճառներով և
օրինակներով բաւական հասկըցուե-
ցաւ թէ մի մասնիկը մեր լեզուին մէջ
հարցական չէ . ուստի մեր աշխարհա-
բառէն դուրս ձգելու է յստակութե
համար : Եւ աղէկը ան է որ հորին
չափ հարկաւորութիւն ալ չտեսնուիր
ասոր վրայ . բայց թէ որ պէտք ըլլայ
հարցական բային ուժը սաստկացը-
նել , ահա միւրէ մակբայը կրնանք գոր-
ծածել՝ բայէն առաջ դնելով , և ամե-
նեւին իմաստին փափկութեանը փնաս
մը չենք ընել :

Ուրիշ մասնիկներուն վրայ ալ ու-
րիշ անգամ :

Հ . Գ . ԱՅՎ .

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ս Էնեպիյ Հայոյ Վրայ Գեղեկութիւն :

Ս Ե՛ր աղգին գլխէն անցած զանա-
զան փորձանքներուն ու թշուառու-
թիւններուն մէկն ալ աս է որ մէկ
մեծ մասը այլ և այլ պատճառներով
ցիրուցան եղեր ու իր հայրենի սեպ-
հական երկրէն ելեր հեռու տեղուանք
գնացեր է խումբ խումբ . և ինչպէս
որ իր հողէն ու օդէն զրկուած բոյս
մը օտար հողի ու ջրի մէջ որ տնկուի
նէ՝ կամ կը չորնայ և կամ կը ճռգի
կ'այլանդակի , այսպէս ալ մեր աղգին
մէկ մասը օտար ու հեռաւոր երկիր-
ներ երթալով՝ կամ աղքատներ փճա-
ցեր է , և կամ քիչցեր տկարացեր է
ու օտար աղգաց հետ խառնուեր է :
Ինչ խօսքը որ կ'ըսեն թէ “ Իջքատն
իր տան մէջ թագաւոր է , թագա-
ւորն ուրիշի տան մէջ աղքատ է ” ,

ճիշդ թարգմանելը կամ բացատրելը գրեթէ ան-
կարելի է :